srovnávací pedagogika

Mezinárodní komparace vzdělávacích systémů

Jan Průcha

portál

srovnávací pedagogika

Jan Průcha

Mezinárodní komparace vzdělávacích systémů

2., aktualizované a rozšířené vydání

portál

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Průcha, Jan
Srovnávací pedagogika : mezinárodní komparace vzdělávacích systémů / Jan Průcha. – 2., aktualiz. vyd. – Praha : Portál, 2012. – 336 s.
ISBN 978-80-262-0191-5 (brož.)

37.013.74
- srovnávací pedagogika
- srovnávací studie

37 – Výchova a vzdělávání [22]

UPOZORNĚNÍ PRO ČTENÁŘE A UŽIVATELE TÉTO KNIHY
Všechna práva vyhrazena. Žádná část této elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. **Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.**

První vydání lektoroval RNDr. Dominik Dvořák, Ph.D.
© Jan Průcha, 2006, 2012
Portál, s. r. o., Praha 2006, 2012
ISBN
978-80-262-0191-5 (tištěná kniha)
978-80-262-0110-6 (pdf)
978-80-262-0108-3 (ePub)
978-80-262-0109-0 (mobi)

Obsah

Předmluva 15

První část
Vědecké základy srovnávací pedagogiky 19

1 Co je srovnávací pedagogika? 21

2 Účely a využitelnost srovnávací pedagogiky 23

3 Teorie, metodologie a vývoj srovnávací pedagogiky. 31
3.1 Vznik a vývoj srovnávací pedagogiky 32
3.2 Teorie a metodologie srovnávací pedagogiky 41
3.3 Infrastruktura a informační báze srovnávací pedagogiky 47
3.4 Terminologické problémy při srovnávání vzdělávacích systémů 61

Druhá část

Vzdělávací systémy: struktury a fungování 67

4 Preprimární vzdělávání (předškolní výchova) 69
4.1 Instituce preprimárního vzdělávání 71
4.2 Pojetí preprimárního vzdělávání 76
4.3 Specifické rysy systémů preprimárního vzdělávání. . 77
4.4 Trendy a problémy preprimárního vzdělávání z pohledu mezinárodní komparace 82

5 Primární a základní vzdělávání 89
5.1 Struktury primárního a základního vzdělávání. . . . 92
5.2 Obsahy primárního a základního vzdělávání 98
5.3 Procesuální charakteristiky primárního a základního vzdělávání 108
5.4 Žáci z pohledu mezinárodní komparace 116
5.5 Učitelé z pohledu mezinárodní komparace 121

6 Vyšší sekundární vzdělávání 127
6.1 Současné typy vyššího sekundárního vzdělávání . . . 130
6.2 Mezinárodní trendy ve vyšším sekundárním vzdělávání 137
6.3 Komparace kurikul ve vyšším sekundárním vzdělávání 147

7 Terciární vzdělávání: neuniverzitní a univerzitní 155
7.1 Reformy v terciárním vzdělávání po Boloňské deklaraci 160
7.2 Terciární neuniverzitní vzdělávání 162
7.3 Terciární univerzitní vzdělávání 170
7.4 Dostupnost vysokoškolského vzdělávání 171
7.5 Lidské zdroje v terciárním vysokoškolském vzdělávání . 183

8 Vzdělávání dospělých a distanční vzdělávání 203
8.1 „Vzdělávání dospělých“ a související pojmy 205
8.2 Mezinárodní komparace vzdělávání dospělých 209
8.3 Distanční vzdělávání 217

Třetí část
Trendy a problémy vzdělávání v mezinárodním kontextu 225

9 Vzdělávání a sociální stratifikace 229
9.1 Problém „rovnost příležitostí k vzdělávání“ 234
9.2 Vzdělávání a vliv sociálního původu 239
9.3 Elitní vzdělávání 249

10 Jednotná škola, nebo selektivní vzdělávání? 255

11 Interkulturní faktory ve vzdělávání. 267

12 Cizí jazyky v evropských vzdělávacích systémech 279
12.1 Cizí jazyky ve školních kurikulech 280
12.2 Cizí jazyky v českém vzdělávacím systému 287
12.3 Evropanství a diskutabilní problémy vzdělávání v cizích jazycích 294

Úvaha na závěr 309

Příloha 317
Mezinárodní norma pro klasifikaci vzdělávání – ISCED 1997 317

Literatura 323

Seznam tabulek

1. Srovnání dosažené úrovně vzdělání v České republice a Evropské unii 28
2. Míra účasti čtyřletých dětí v preprimárním vzdělávání . . 73
3. Průměrná délka preprimárního vzdělávání 75
4. Věk zahajování primárního vzdělávání 93
5. Primární a povinné vzdělávání v evropských zemích . . . 95
6. Celkový čas plánovaného vzdělávání dětí (věk 7–14 let) ve veřejných školách 103
7. Distribuce času pro předměty základního vzdělávání v zemích OECD 104
8. Velikost tříd podle počtu žáků 111
9. Organizační formy ve vyučování čtení (4. ročník primární školy) 115
10. Počet žáků připadajících na jednoho učitele 119
11. Délka praxe učitelů a vzdělávací výsledky žáků (matematika) 124
12. Podíl studujících na středních školách v obyvatelstvu evropských zemí (1931/1932) 138

13. Podíl osob s dokončeným vyšším sekundárním vzděláním v populaci zemí 141
14. Míra absolvování vyššího sekundárního vzdělávání u dvaceti- až čtyřiadvacetiletých 141
15. Všeobecná a odborná/profesní příprava ve vyšším sekundárním vzdělávání 144
16. Podíl mladých lidí vstupujících do programů vyššího sekundárního odborného vzdělávání 145
17. Struktura učebních plánů ve vyšším sekundárním vzdělávání 148
18. Poměr studujících v univerzitním a neuniverzitním sektoru terciárního vzdělávání: Česká republika a Nizozemsko 167
19. Postupy výběru pro přijímání na vysoké školy 174
20. Počet nově přijatých studentů v českém terciárním vzdělávání 191
21. Míra graduovanosti v terciárním vzdělávání v zemích OECD 193
22. Absolventi terciárního vzdělávání v ČR 195
23. Účast dospělých v neformálním vzdělávání a výcviku . . 212
24. Účast v dalším vzdělávání dospělých podle vzdělanostních kategorií 214
25. Sociální struktura studujících středních a vysokých škol: Československo (1973–1988) 245
26. Elitní české vysoké školy 252
27. Výsledky německých žáků v testech PISA 2000 261
28. Časová dotace pro cizí jazyky v kurikulu (ISCED 1 a 2) (v procentech) 283
29. Rozložení cizích jazyků, které se učí žáci v evropských zemích 286
30. Počet českých žáků základních škol učících se cizí jazyk (v procentech) 293
31. Důležitost přisuzovaná cizím jazykům v zemích OECD . . 297
32. Výsledky českých žáků v angličtině a němčině 305

Seznam definic

1. Srovnávací pedagogika (Comparative and International Education Society) 35
2. Srovnávací pedagogika (Jůva, Liškař, 1982). 40
3. Srovnávací pedagogika (Brickman, 1992) 41
4. Srovnávací pedagogika (Noah, 1985) 42
5. Srovnávací pedagogika (Theisen, Adams, 1990) 42
6. Srovnávací pedagogika (Schaub, Zenke, 2000) 43
7. Preprimární vzdělávání 69
8. Primární vzdělávání 91
9. Základní vzdělávání 91
10. Vyšší sekundární vzdělávání. 127
11. Vzdělanost obyvatelstva 140
12. Terciární neuniverzitní vzdělávání 162
13. Vyšší odborná škola 164
14. Vzdělávání dospělých 206
15. Distanční vzdělávání. 208
16. Další vzdělávání dospělých 213

Seznam explorativních bloků

1. Vzdělanostní struktura pracovní síly v ČR a v Evropě . . . 28
2. Program studia srovnávací pedagogiky (Boston University) 51
3. Evropský výzkum předškolní výchovy 85
4. Postoj Švýcarů k odborné přípravě učňů 146
5. Neuniverzitní vysoká škola v Československu ve dvacátých až třicátých letech 20. století 165
6. Problém při komparaci českého a amerického terciárního školství 187
7. Problematické komparativní šetření o vzdělávání dospělých v zemích OECD 215
8. Elitní vysoké školy ve Finsku a v Československu 251
9. Charakter českého vzdělání ve srovnání s Evropou 269

Předmluva

Jaké bylo a jest české vzdělání? A jaké má býti za nového stavu věcí? Co je na českém vzdělání zvláštního? Kterým jiným typům vzdělanostním v Evropě se podobá a kterým je nejvzdálenější?

To jsou otázky, jež se pokoušel objasňovat již před osmdesáti lety František V. Krejčí v knížce *České vzdělání* (1924). Vytyčil tím vlastně problémy, jež jsou dnes součástí zkoumání v jedné oblasti vědy zvané **srovnávací (komparativní) pedagogika**. Ta má velkou závažnost v důsledku toho, že role vzdělávání v současné civilizaci vysoce vzrostla, a proto je důležité objasňovat, jak je utvářeno a jak funguje v různých zemích. Nejen vědci, ale také politici, ekonomové i širší veřejnost se zajímají o to, jak se vzdělává mládež i dospělí v jiných zemích, za jakých podmínek a s jakými výsledky fungují vzdělávací systémy v zahraničí a v jakém světle se při mezinárodním srovnávání jeví český vzdělávací systém.

Na tuto situaci reaguje předložená knížka. Vznikla hlavně z potřeby objasnit základní profil srovnávací pedagogiky českým čtenářům – zejména studentům pedagogických a společenskovědních oborů, učitelům a manažerům škol, politikům v oblasti vzdělávání a rozvoje lidských zdrojů i zainteresované veřejnosti. Knížka se jeví potřebnou i z toho důvodu, že v české odborné literatuře neexistuje žádný současný výklad srovnávací pedagogiky, který by byl pojat systematicky a založen na mezinárodní výzkumné produkci.

Čtenáře chci upozornit, že tato knížka s omezeným rozsahem podává skutečně jen výklad základní. Širší a detailnější pohled na srovnávací pedagogiku, jak teoretický, tak výzkumný, poskytují některé práce knižní a v odborných časopisech, jejichž výběr uvádím v kap. 3.3. Odkazuji také ke své dřívější a podrobnější knize *Vzdělávání a školství ve světě* (1999), z níž jsem převzal základní linii výkladu.

Ještě jedno připomenutí: Mou snahou bylo objasňovat srovnávací pedagogiku v její skutečné podobě – tedy jako oblast vědeckých teorií a výzkumných nálezů, ale i diskusí a rozporů. Na mnoha místech knihy předkládám své vlastní názory na určité problémy, s kterými se může čtenář ztotožnit, nebo s nimi i polemizovat, avšak rozhodně je „vtahován do hry“ – což považuji za užitečné zejména pro studenty. K tomu účelu jsou v textu začleněny *ilustrační bloky* s různými doklady, výzkumnými nálezy apod.

V celé knize se řídím – jak je to dnes ve srovnávací pedagogice nezbytné – terminologií *Mezinárodní normy pro klasifikaci vzdělávání ISCED 1997*, jejíž stručnou verzi nalezne čtenář v příloze knihy.

Rukopis této knihy pro první vydání (2006) posoudil RNDr. Dominik Dvořák a poskytl mi řadu cenných připomínek, za něž velmi děkuji. Vyjadřuji poděkování též doc. PhDr. Leoši Houskovi, odborníkovi v oboru cizích jazyků, za užitečné poznámky a některé informace ke kap. 12.

Pro druhé vydání knihy jsem provedl různé inovační úpravy. Jednak jsem aktualizoval četné statistické údaje o vzdělávání v různých zemích podle nejnovějších dostupných pramenů. Dále jsem doplnil nové poznatky a nálezy ze srovnávací pedagogiky v zahraničí. Také v *Literatuře* jsem začlenil bibliografické údaje o nových relevantních publikacích, které se objevily u nás a ve světě od doby prvního vydání knihy.

Březen 2012
J. P.

První část
Vědecké základy srovnávací pedagogiky

1 Co je srovnávací pedagogika?

Než přikročím k důkladnějšímu objasnění této disciplíny, je vhodné vysvětlit hned na začátku, co daný pojem vyjadřuje: Vzdělávání je jev, který je rozšířen v nějaké formě ve všech zemích světa. Avšak v jednotlivých zemích může mít vzdělávání odlišnou podobu, zejména pokud jde o obsah a fungování vzdělávacích systémů. Tyto odlišnosti jsou způsobovány mnoha faktory, zejména historickým vývojem zemí, specifičnostmi národních kultur, politickými, ekonomickými a demografickými faktory atd.

Srovnávací (komparativní) pedagogika označuje jednak teorie, jednak výzkumné aktivity, které se zabývají zkoumáním charakteristik a fungováním vzdělávacích systémů různých zemí, jejich popisem, srovnáváním a hodnocením.

Na rozdíl od české situace, kde je srovnávací pedagogika dosud rozvíjena nedostatečně vzhledem k vědeckým a praktickým potřebám, se v zahraničí tato součást vědy rozvíjí již dlouhodobě a velmi intenzivně. Příčinou tohoto rozvoje jsou nejen teoretické zájmy vědců, ale také praktické důvody, jak nyní vysvětlím.

2 Účely a využitelnost srovnávací pedagogiky

Možná bude pro některé čtenáře překvapující se dozvídat, že srovnávací pedagogika je oblast vědy, jejíž produkty jsou dnes závažné a potřebné nejen pro pracovníky v pedagogice, nýbrž i pro odborníky v jiných vědách, v řízení lidských zdrojů, v sociální politice a ekonomii. Jde o tyto účely:

- Jak je patrné z početných zahraničních aktivit a dokumentů, velmi potřebnými se jeví poznatky ze srovnávací pedagogiky pro odborníky v oblasti **vzdělávací politiky, plánování a řízení školství ve státě**. Tedy pro ty, kdo vytvářejí jednak strategické plány pro rozvoj vzdělávacího systému, jednak i krátkodobá rozhodnutí o jeho fungování, legislativní rámce činnosti vzdělávacích institucí a subjektů, jejich financování, kontrolu aj. (viz podrobněji in Kalous, 1997). Konkrétně řečeno jsou to jednak zvolení politici (členové parlamentu aj.), jednak státní úředníci ve školství, počínaje ministrem školství a nižšími úředníky

ministerstva až po pracovníky krajských a místních orgánů školství, školní inspekce a jiných institucí školské správy.

V současných letech se v jednotlivých zemích běžně uplatňují takové přístupy, kdy **rozhodovací akty ve sféře vzdělávací politiky jsou výrazně závislé i na stavu řešení příslušné problematiky v jiných zemích**. Příkladem může být zavádění standardů pro vyhodnocování toho, zda jsou ve vzdělávacím systému dosahovány ty cíle, které se vymezují v kurikulárních dokumentech. Dnes se asi nenajdou ve vyspělých zemích školští politici, kteří by neměli zájem o to, jak se vytvářejí a uplatňují produkty vzdělávání v jiných zemích a jaké by tudíž bylo – na základě mezinárodní zkušenosti – optimální řešení v této oblasti pro vlastní vzdělávací systém.

K těmto účelům byla vytvořena mohutná organizační a výzkumná základna ze strany nadnárodních institucí, především OECD a Evropské unie. Tato základna produkuje četné poznatky v oblasti mezinárodní komparace vzdělávacích systémů, a to zejména prostřednictvím **mezinárodních indikátorů vzdělávání**, pokrývajících i vzdělávací systém České republiky. V souvislosti s tím je publikována velká řada dokumentů a výzkumných nálezů týkajících se komparace vzdělávacích systémů, evaluace jejich výstupů aj. (viz o informačních zdrojích v kap. 3.3). Jako příklad lze uvést publikaci *Education at a Glance* (2010), která obsahuje přes 120 indikátorů umožňujících srovnávání vzdělávacích systémů 31 zemí OECD a dalších, včetně České republiky.

- Druhou významnou skupinu uživatelů poznatků z komparace vzdělávacích systémů představují odborníci ve sféře **ekonomie školství a vzdělávání**. V celém světě se dnes tito ekonomové zabývají problémy souvisejícími s vyhodnocováním **kvality, efektivnosti a financování vzdělávacích**